

LĘK PRZED PRZESTĘPCZOŚCIĄ

Paweł Ostaszewski

MONOGRAFIE LEX

LEX

a Wolters Kluwer business

LĘK PRZED PRZESTĘPCZOŚCIĄ

ASPEKTY TEORETYCZNE,
METODOLOGICZNE I EMPIRYCZNE

Paweł Ostaszewski

Zamów książkę w księgarni internetowej

profinfo.pl
księgarnia internetowa

LEX

a Wolters Kluwer business

Warszawa 2014

Publikacja dofinansowana przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Stan prawny na 1 kwietnia 2014 r.

Wydawca
Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący
Marzena Molatta

Opracowanie redakcyjne
Julia Gennusa

Łamanie
JustLuk Łukasz Drzewiecki, Justyna Szumieł, Krzysztof Drzewiecki

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by
Wolters Kluwer SA, 2014

ISBN 978-83-264-3284-2

ISSN 1897-4392

Wydane przez:
Wolters Kluwer SA

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 00, fax 22 535 81 35
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	9
Wstęp	11
Część I Zagadnienia teoretyczne	
Rozdział 1. Lęk, strach i poczucie bezpieczeństwa w świetle ogólnych koncepcji jednostki i społeczeństwa.....	17
1.1. Problemy definicyjne	17
1.2. Lęk i strach w wybranych koncepcjach psychologicznych.....	21
1.3. Lęk i poczucie bezpieczeństwa w wybranych koncepcjach socjologicznych ...	26
Rozdział 2. Lęk przed przestępczością w świetle teorii kryminologicznych	34
2.1. W poszukiwaniu definicji lęku przed przestępczością.....	34
2.2. Wybrane teorie i koncepcje	45
2.2.1. Teorie biopsychiczne i psychologiczne	46
2.2.2. Teoria anomii R.K. Mertona	48
2.2.3. Teorie uczenia się zachowań przestępczych i podkultur	48
2.2.4. Chicagowska szkoła ekologii społecznej.....	49
2.2.5. Koncepcje dezorganizacji	50
2.2.6. Koncepcja zdolności społeczności lokalnej do współdziałania na rzecz wspólnego dobra (<i>collective efficacy</i>)	53
2.2.7. Teorie kontroli społecznej i teoria kontroli sąsiedzkiej R.J. Bursika i H.G. Grasmicka	55
2.2.8. Teorie reakcji społecznej i paniki moralnej	59
2.2.9. Teoria zachowań rutynowych	60
2.2.10. Nurt kryminologii feministycznej	61
2.2.11. Koncepcja przestępstw sygnałnych (<i>signal crimes</i>).....	63
Rozdział 3. Historia badania lęku przed przestępczością.....	65
3.1. Stany Zjednoczone	68
3.2. Wielka Brytania	72

3.3. Polska	74
3.4. Pętla zwrotna lęku przed przestępczością	79

Część II Zagadnienia metodologiczne

Rozdział 4. Jak badać lęk przed przestępczością?	83
4.1. Ogólne wyzwania	84
4.2. Rodzaje badań.....	88
4.2.1. Sondaże opinii publicznej.....	89
4.2.2. Badania wiktyimizacyjne	89
4.2.3. Sposoby prowadzenia wywiadów kwestionariuszowych.....	93
4.2.4. Wywiady pogłębione.....	95
4.2.5. Wywiady fokusowe	97
4.2.6. Analiza treści	98
4.2.7. Analiza dokumentów i danych rejestrowanych.....	100
4.2.8. Eksperymenty i quasi-eksperymenty.....	101
4.2.9. Mieszane techniki badań.....	102
4.3. Aspekty operacyjne badań ilościowych	103
4.4. Techniki analizy wyników	107
4.4.1. Techniki analizy dwuwymiarowej	108
4.4.2. Techniki analizy wielowymiarowej.....	111
4.4.3. Techniki identyfikacji i redukcji wymiarów.....	115
Rozdział 5. Jak pytać o lęk przed przestępczością?	117
5.1. Pytania o ogólne poczucie braku bezpieczeństwa.....	121
5.1.1. Przykłady pytań	121
5.1.2. Dyskusja i krytyka.....	125
5.2. Pytania o obawę przed określonymi przestępstwami.....	128
5.3. Pytania o kognitywne i konatywne wymiary reakcji na przestępczość....	129
5.4. Złożone układy pytań	132
5.5. Skale i indeksy	133

Część III Zagadnienia empiryczne

Rozdział 6. Hipotezy o uwarunkowaniach lęku przed przestępczością	139
6.1. Hipoteza wiktyimizacyjna	143
6.2. Hipoteza podatności na wiktyimizację (<i>vulnerability</i>).....	148
6.2.1. Płeć	152
6.2.2. Wiek.....	155
6.2.3. Status społeczny	157

6.2.4. Stan zdrowia i niepełnosprawność fizyczna	158
6.2.5. Pozostałe czynniki związane z podatnością na wiktymizację.....	160
6.3. Hipoteza dezorganizacji społecznej.....	161
6.4. Hipoteza urbanizacyjna	164
6.5. Hipoteza integracji społecznej	167
6.6. Media a lęk przed przestępczością	170
6.7. Praca policji a lęk przed przestępczością	175
6.8. Hipoteza czynników makrospołecznych	181
6.9. Pozostałe szczegółowe hipotezy	185
Rozdział 7. Podejścia integrujące	190
7.1. Modele uwarunkowań lęku przed przestępczością W.G. Skogana	190
7.2. Modele wpływu warunków społecznych i wiktymizacji na lęk przed przestępczością F.W. Winkela	193
7.3. Ogólny model lęku przed przestępczością K.F. Ferraro.....	194
7.4. Interaktywny model stosunku do przestępczości K. Boersa	196
7.5. Strukturalny model lęku przed przestępczością K.M. Ferguson i C.H. Mindela.....	197
7.6. Modele uwarunkowań lęku przed przestępczością J. Jacksona, S. Farralla i E. Gray	199
7.7. Model społeczno-psychologiczny lęku przed przestępczością S. Farralla, J. Bannistera, J. Dittona i E. Gilchrist.....	201
7.8. Model determinantów lęku przed przestępczością A. Siemaszki	202
7.9. Inne modele integrujące	203
Rozdział 8. Konsekwencje lęku przed przestępczością i możliwości jego ograniczania	207
8.1. Konsekwencje	207
8.2. Możliwości ograniczania.....	212
Rozdział 9. Wyniki badań własnych.....	220
9.1. Poziom lęku przed przestępczością – rezultaty analiz jednowymiarowych.....	224
9.1.1. Poziom lęku przed przestępczością w Polsce	224
9.1.2. Poziom lęku przed przestępczością w poszczególnych województwach.....	227
9.1.3. Poziom lęku przed przestępczością w Polsce na tle innych państw ...	229
9.2. Korelaty lęku przed przestępczością – rezultaty analiz dwuwymiarowych	232
9.3. Integrujący model uwarunkowań lęku przed przestępczością – rezultaty analiz wielowymiarowych.....	252
9.3.1. Model drzewa klasyfikacyjnego	253
9.3.2. Model regresji logistycznej	262

Podsumowanie	267
Literatura cytowana	275
Spis tabel, schematów, wykresów i map	289

Wykaz skrótów

- BCS - British Crime Survey (Brytyjskie Badanie Przystępczości)
- CAPI - Computer Assisted Personal Interviewing
- CASI - Computer Assisted Self Interviewing
- CATI - Computer Assisted Telephone Interviewing
- CAWI - Computer Aided Web Interviewing
- CBOS - Centrum Badania Opinii Społecznej
- CHAID - Chi-square Automatic Interaction Detection
- ESS - European Social Survey (Europejski Sondaż Społeczny)
- ICVS - International Crime Victims Survey (Międzynarodowe Badanie Ofiar Przystępstw)
- IVAWS - International Violence Against Women Survey (Międzynarodowe Badania nad Przemocą Wobec Kobiet)
- NCVS - National Crime Victimization Survey (Ogólnokrajowe Badanie Wikty-mizacji Kryminalnej)
- OBOP - Ośrodek Badania Opinii Publicznej
- PAPI - Paper and Pen Interviewing
- PBP - Polskie Badanie Przystępczości
- PTSD - Posttraumatic Stress Disorder (zespół stresu pourazowego)

Wstęp

Ludzie nigdy dotąd nie byli tak dobrze zabezpieczeni, jak są dzisiaj. Nigdy nie żyli tak długo. Najprawdopodobniej też nigdy nie zaznali tak wielkiej wolności. Nigdy też mieszkańcy małych i wielkich krajów uprzemysłowionych nie mieli, teoretycznie rzecz biorąc, mniej powodów, aby się obawiać czegokolwiek. Równocześnie jednak nigdy wcześniej nie występowało tak wielkie, trwałe i przytłaczające poczucie braku bezpieczeństwa. Wcześniej ludzie znali lęk, ale nie tak szeroko rozpowszechniony, rodzący wewnętrzne poczucie braku bezpieczeństwa dławiące nas wszystkich nawet wówczas, gdy wszystko jest w porządku¹.

Lęk przed przestępczością stanowi przedmiot badań kryminologicznych od końca lat 60. ubiegłego wieku. Lista publikacji poświęconych tej kwestii jest bardzo obszerna, powszechnie uznaje się go za jeden z najczęściej podejmowanych problemów we współczesnej kryminologii. C. Hale w opublikowanym w 1996 r. artykule prezentuje przegląd wydanej do roku 1992 literatury poświęconej lękowi przed przestępczością, w którym zebrał około dwustu – tylko anglojęzycznych – publikacji². W roku 2000 bibliografia tego tematu przygotowana przez J. Dittona i S. Farralla przekroczyła już 800 pozycji³. Należy szacować, że do początku 2014 r. liczba ta zwiększyła się jeszcze kilkukrotnie. Pomimo wielkiej liczby często bardzo dogłębnych analiz kontrowersje wokół tego zagadnienia nie znikają i stale podejmowane są próby jego zdefiniowania i opisanie.

W literaturze przedmiotu szeroko dyskutowane są zagadnienia definicji lęku przed przestępczością, jego operacjonalizacji za pomocą poszczególnych metod i technik badawczych, a także uwarunkowań makro-, meso- i mikrospołecznych. O ile jednak anglojęzyczna literatura przedmiotu obfituje we wszechstronne analizy tego zjawiska, o tyle w Polsce temat ten nie doczekał się wielu publikacji. Celem zapełnienia tej luki niniejsza monografia podejmuje próbę analizy zagadnienia lęku przed przestępczością w trzech jego wymiarach: teoretycznych podstaw we współczesnej kryminologii, metodologii badania i empirycznego opisu rozmiarów oraz przyczyn zjawiska.

¹ G. Kelles, A. Lemaitre, *Research on the „Fear of Crime”*, *Eurocriminology* 1987, t. 1, s. 31 (za:) J. Czapska, K. Krajewski, *Podsumowanie (w:) Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców wielkich miast. Kra-ków na tle innych miast europejskich*, red. K. Krajewski, Kraków 2008, s. 201.

² C. Hale, *Fear of Crime: A Review of the Literature*, *International Review of Victimology* 1996, Vol. 4, No. 2, s. 79–150.

³ Por. S. Farrall, D. Gadd, *Evaluating Crime Fears: A Research Note on a Pilot Study to Improve the Measurement of the „Fear of Crime” as a Performance Indicator*, *Evaluation* 2004, Vol. 10, No. 4, s. 493–502.

W polskiej literaturze kryminologicznej angielskie pojęcie *fear of crime* jest równie często tłumaczone, tak jak w niniejszej pracy, jako „lęk przed przestępczością”⁴ co jako „strach przed przestępczością”⁵. W pierwszym rozdziale dokonano szczegółowego rozróżnienia terminów „lęk” i „strach” i dla obrony postawionej w pracy tezy przywołano argumentację przemawiającą za uznaniem pierwszego z nich za lepiej charakteryzujący analizowane tu zjawisko.

Główną perspektywą przyjętą w publikacji jest punkt widzenia kryminologii, nie sposób jednak nie zwrócić uwagi, że problematyka lęku przed przestępczością sytuuje się w ramach szerszego układu różnych perspektyw. Najważniejsze z tych perspektyw to: psychologiczna – opisująca proces doświadczania takich emocji jak lęk i strach – oraz socjologiczna – objaśniająca przebieg takich procesów jak dezorganizacja społeczna czy społeczna lub kulturowa transmisja lęków i poczucia braku bezpieczeństwa. Dlatego też przegląd poszczególnych teorii kryminologicznych i ich implikacji dla lęku przed przestępczością (rozdział 2) poprzedza krótka charakterystyka sposobu przedstawiania takich zagadnień jak lęk, strach i poczucie bezpieczeństwa w wybranych koncepcjach psychologicznych i socjologicznych (rozdział 1). Dalsze rozdziały obejmują gruntowną analizę tego szczególnego obszaru kryminologicznych badań nad reakcją na przestępstwo, jakim jest lęk przed przestępczością. Analiza ta obejmuje opis historii badań poświęconych temu zjawisku (rozdział 3), metodologicznych aspektów prowadzenia badań poświęconych temu problemowi (rozdział 4) i formułowanych w nich szczegółowych pytań kwestionariuszowych (rozdział 5). Ostatnia część składa się z rozdziałów poświęconych konstruowanym w toku empirycznych analiz hipotezom o wpływie poszczególnych czynników na rozmiary i przestrzenne zróżnicowanie lęku przed przestępczością (rozdział 6), modelom integrującym te czynniki (rozdział 7), konsekwencjom lęku i możliwościom jego ograniczania (rozdział 8) oraz prezentacji wyników własnych analiz (rozdział 9).

W polskiej literaturze lęk przed przestępczością jest najczęściej charakteryzowany przez trzy komponenty: odczuwaną obawę przed stanieniem się ofiarą przestępstwa, ocenę ryzyka takiego zdarzenia oraz podejmowanie zachowań mających zminimalizować to ryzyko lub ewentualne negatywne skutki wiktylizacji. Przy czym przez część badaczy jest rozumiany jako konstrukt składający się z tych trzech elementów, a więc jako rodzaj psychologicznej postawy, przez innych zaś jako jedynie aspekt emocjonalny, funkcjonujący niezależnie od poznawczych ocen ryzyka i podejmowanych zachowań ochronnych i unikowych. Tak czy inaczej, może on być z jednej strony w pełni racjonalnym mechanizmem ochrony przed potencjalnym zagrożeniem, z drugiej zaś – także przejawem wysokiego poziomu ogólnego niepokoju, niezwiązanego z realnym zagrożeniem i bardzo utrudniającym normalne funkcjonowanie człowieka.

⁴ Por. np.: E. Bienkowska, *Lęk przed przestępczością*, Jurysta 1995, nr 5; A. Siemaszko, *Kogobiją, komu kradną. Przestępczość nie rejestrowana w Polsce i na świecie*, Warszawa 2001; A. Siemaszko, B. Gruszczyńska, M. Marczewski, *Atlas Przestępczości w Polsce 4*, Warszawa 2009.

⁵ Por. np.: B. Hołyst, *Wiktymologia*, Warszawa 2000; J. Blachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2001; J. Ławicka, *Strach przed przestępczością jako wskaźnik poziomu wiktylizacji społeczeństwa*, Prokurator 2004, nr 1.

W konsekwencji przyjęcia pierwszego ujęcia skala takiego lęku w społeczeństwie może zostać uznana za wskaźnik rzeczywistego zagrożenia i jego pomiar może stanowić alternatywę dla takich mierników jak poziom rejestrowanej przestępczości czy rozmiary wiktymizacji. Przyjąwszy zaś drugi punkt widzenia, należy przyznać, że lęk przed przestępczością może odzwierciedlać coś, co można by nazwać ogólnym stanem psychicznym społeczeństwa, na który składają się rodzaj funkcjonujących więzi społecznych, poziom zaufania do instytucji państwa czy nawet faza rozwoju kulturowego i gospodarczego. Lęk przed przestępczością można więc rozumieć jako jedną z możliwych reakcji na szeroko rozumiane przestępstwo, a więc nie jedynie jako reakcję na szczególne doświadczenie wiktymizacji, ale także jako złożony stosunek do czynów wyobrażonych, doświadczanych pośrednio czy też jako wynik społecznie lub kulturowo wykreowanego obrazu zagrożenia.

Celem monografii była wszechstronna analiza zagadnienia lęku przed przestępczością, główne problemy badawcze przybrały zaś formę następujących pytań:

1. Czy lęk przed przestępczością jest zjawiskiem możliwym do szczegółowego zdefiniowania i wyodrębnienia spośród innych lęków i niepokojów doświadczanych przez ludzi?
2. Jakie miejsce zajmuje lęk przed przestępczością w indywidualnych procesach doświadczania i wyrażania emocji oraz reagowania na zagrożenia, a także w społecznych procesach przetwarzania i przekazywania informacji i znaczeń?
3. Jak badać lęk przed przestępczością?
4. Jakie są rozmiary lęku przed przestępczością w Polsce?
5. Jakie czynniki wpływają na rozmiary lęku przed przestępczością?

Jak wspomniano, praca składa się z trzech części obejmujących zagadnienia teoretyczne, metodologiczne oraz empiryczne wyniki badań i analiz prezentowanych w literaturze przedmiotu i przeprowadzonych przez samego autora. Całość opracowania kończy podsumowanie i przedstawienie wniosków. W aneksie zamieszczono spis cytowanej w pracy literatury oraz prezentowanych tam tabel, wykresów, schematów i map.

Warto już w tym miejscu zasygnalizować, że zdecydowana większość ustaleń empirycznych została przeprowadzona w toku badań respondentów pochodzących z innych krajów niż Polska. Dlatego też tutaj zdecydowano się na przeprowadzenie całościowej analizy tego zagadnienia i weryfikacji większości hipotez badawczych dla warunków polskich. W tym celu wykorzystano bazę danych pochodzących z Polskiego Badania Przestępczości, rozbudowując wszelako analizę o nowe wątki. Należy ponadto podkreślić, że baza danych PBP jest unikatowa nie tylko w warunkach polskich, lecz także światowych, a jej wielkość oferuje możliwość testowania najbardziej interesujących i obiecujących hipotez, czym zdecydowanie przewyższa mniejsze projekty badawcze, nawet te ukierunkowane wyłącznie na badanie lęku przed przestępczością.

Część I

Zagadnienia teoretyczne

Wiedza jest antidotum na lęk⁶.

Na poziomie jednostkowych czy psychologicznych procesów lęk przed przestępczością może być rozumiany jako jeden z rodzajów doświadczania emocji, jako sposób poznawczego oceniania ryzyka i zagrożenia oraz jako jedna z możliwych reakcji na takie ryzyko i zagrożenie. Na poziomie grup społecznych i całych społeczeństw lęk przed przestępczością można rozumieć jako wyraz ogólnego „dobrostanu” ludzkich zbiorowości czy inaczej – ich szeroko rozumianego poczucia bezpieczeństwa, stanu więzi społecznych, obecności konfliktów lub przeciwnie – ładu społecznego.

Lęk przed przestępczością można więc traktować po prostu jako rodzaj takich emocji jak lęk lub strach, a także jako element szerszych procesów społecznych. Dlatego też pierwszy rozdział tej części pracy poświęcony jest właśnie psychologicznym i socjologicznym spojrzeniom na lęk, strach i poczucie bezpieczeństwa. Drugi rozdział uzupełnia te perspektywy o kryminologiczne ujęcie lęku przed przestępczością, prezentując przegląd definicji tego pojęcia i jego miejsca w wybranych teoriach zachowań przestępczych i dewiacyjnych. Trzeci rozdział stanowi omówienie historycznych aspektów rozwoju tego zagadnienia i sposobów jego analizowania.

⁶ R.W. Emerson (za:) K.F. Ferraro, *Fear of Crime: Interpreting Victimization Risk*, Albany NY 1995, s. 53.

Rozdział 1

Lęk, strach i poczucie bezpieczeństwa w świetle ogólnych koncepcji jednostki i społeczeństwa

Rozdział niniejszy stanowi krótką charakterystykę problematyki lęku, strachu i poczucia bezpieczeństwa z perspektywy psychologicznej i socjologicznej. Stanowi on wprowadzenie do dalszych części pracy, w których szczegółowo charakteryzowane jest kryminologiczne ujęcie lęku przed przestępczością w podstawowych koncepcjach teoretycznych, szczegółowych hipotezach wyjaśniających jego rozmiary oraz sposobach jego analizowania. Zarówno teorie kryminologiczne, jak i metodologia badań kryminologicznych są w końcu silnie zakorzenione właśnie w tych psychologicznych i socjologicznych podstawach.

Rozdział ten dzieli się na trzy podrozdziały. W pierwszym przedstawiono podstawowe definicje takich pojęć, jak: lęk, strach, bezpieczeństwo i poczucie bezpieczeństwa. Kolejne podrozdziały rozwijają te podstawowe zagadnienia terminologiczne o prezentację sposobów ich ujmowania w wybranych perspektywach psychologicznych i socjologicznych.

1.1. Problemy definicyjne

Praktyczny Słownik Współczesnej Polszczyzny definiuje lęk jako „przykry, intensywnie odczuwany stan złego samopoczucia, wywołany wrażeniem zagrożenia, wobec którego człowiek czuje się bezsilny albo bezbronny”⁷. Słowo „strach” ma zaś w języku polskim trzy podstawowe znaczenia: „1. przykry, intensywnie odczuwany stan złego samopoczucia; niepokój wywołany wrażeniem zagrożenia, np. niebezpieczeństwem lub rzeczą nieznaną, wobec których człowiek czuje się bezsilny albo bezbronny; 2. w wierzeniach ludowych: cień zmarłego objawiający się żywym; 3. coś, co ma za zadanie odstraszać, zniechęcać do czegoś, także żartobliwie lub ironicznie o kobiecie (rzadziej mężczyźnie), która nie ubiera się według najnowszych wzorów mody lub nie dba o swój wygląd”⁸. Na przykładzie tych dwóch, prawie identycznych definicji – po pominięciu dodatkowych i nieistotnych znaczeń – wyraźnie widać językową bli-

⁷ Hasło *Lęk* (w:) *Praktyczny Słownik Współczesnej Polszczyzny*, red. H. Zgólkowa, Poznań 2005, t. 19, s. 137.

⁸ Hasło *Strach* (w:) *Praktyczny Słownik...*, red. H. Zgólkowa, t. 40, s. 313–314.

skoznaczność słów „lęk” i „strach”. W XIX-wiecznym *Słowniku Języka Polskiego* przez M. Samuela Bogumiła Linde nie pojawia się samo słowo „lęk”, jest zaś ciekawe, niefunkcjonujące już rozróżnienie słów „lękać” oznaczające straszyć kogoś i „lękać się”, czyli bać się mocno⁹. „Strach” zaś według tego słownika to: „1) nagle opadająca bojaźń. Trwoga postaje za powzięciem wieści o niebezpieczeństwie, strach kiedy już niebezpieczeństwo przytomne”¹⁰. Pozostałe omawiane przez S.B. Lindego, w większości również niefunkcjonujące już w języku polskim słowa o tym samym źródłosłowie co „strach” wskazują na bliskość z pojęciem lęku: „Strach mię – stracham się, boję się. Strachać się, strachować się, strachnąć się, strachliwość – lękliwość, bojaźliwość, łatwość strachowania się. Strachliwy – lękliwy, strachający się. Strachopłód – człowiek marnie się strachający, próżny strach cierpiący. Strachowisko – straszliwe widzenie, strach. Strachowity – straszący”¹¹.

A. Reber z perspektywy psychologicznej definiuje „lęk” (*anxiety*) jako: „1. najogólniej: niejasny, nieprzyjemny stan emocjonalny charakteryzujący się przeżywaniem obaw, strachu, stresu i przykrości. Lęk jest często przeciwstawiany strachowi i ze względu na to, że («zazwyczaj», jak mówią niektórzy, bądź *zawsze*, jak utrzymują inni), lęk jest stanem pozbawionym obiektu, natomiast strach jest zawsze strachem przed czymś, kimś, lub jakimś zdarzeniem; 2. w teorii uczenia termin ten odnoszony jest do wtórnych (uwarunkowanych) popędów, które motywują do podejmowania reakcji unikania. W ten sposób, jak się zakłada, reakcja unikania jest wzmacniana przez zmniejszanie się lęku [...].”¹².

Definicja psychologiczna inaczej niż definicja językowa rozróżnia więc lęk od strachu na podstawie obecności bądź nieobecności przedmiotu wywołującego te emocjonalne reakcje. W. Krynicki uzupełnia to rozróżnienie, pisząc, że strach jest taki sam u zwierząt i ludzi, a to, co odróżnia nas od zwierząt i co stwarza świadomość oraz logiczne myślenie, to właśnie powstanie lęku¹³.

M. Fajkowska i B. Szymura zwracają uwagę na następujące znaczenia słowa „lęk”: „Analiza etymologiczna słowa «lęk» wykazuje, że ma ono znaczenie fizyczne (np. «dolegliwości somatyczne»), psychologiczne (np. «niepokój, poczucie zagrożenia») oraz filozoficzne (np. «egzystencjalne»). Rdzeń indoeuropejskiego słowa *angh*, następnie przekształconego w greckie *anghito*, tłumaczy się jako «duszenie», «zawężanie» czy «wyciskanie». Od *anxietas* – tak brzmi słowo «lęk» w języku łacińskim – wywodzą się angielskie *anxiety*, niemieckie *Angst*, angielskie *anguish* czy francuskie *l'anxiété* i *l'angoisse*. [...] Niemieckie słowo *Angst* określa każdy przejaw lęku, niepokoju bez wyraźnej przyczyny, zaś *Furcht* to mający konkretne źródło strach”¹⁴. Autorzy ci przywołują również interesujące rozróżnienie pojęcia lęku i obawy zaproponowane przez S. Kierkegaarda: lęk,

⁹ S.B. Linde, *Słownik Języka Polskiego* przez M. Samuela Bogumiła Linde, Warszawa 1994 (Lwów 1855), t. 2, s. 613.

¹⁰ Tamże, s. 464–465.

¹¹ Tamże, s. 465.

¹² A. Reber, *Słownik psychologii*, Warszawa 2002.

¹³ W. Krynicki, *Na początku był lęk. Teoria psychiki i zaburzeń psychicznych*, Toruń 2007, s. 31–37.

¹⁴ M. Fajkowska, B. Szymura, *Barwy lęku – jak rozumieć i badać lęk?* (w:) *Lęk. Geneza – mechanizmy – funkcje*, red. M. Fajkowska, B. Szymura, Warszawa 2009, s. 7–8.

jako fundament ludzkiej egzystencji i czynnik umożliwiający człowiekowi kontakt z transcendencją i „bycie sobą”, byłby z założenia niekonkretny, a obawy zawsze dotyczyłyby czegoś określonego¹⁵.

T. Werka i J. Zagrodzka podają, że: „Strach jest najczęściej definiowany jako silna negatywna emocja spowodowana konkretnym bodźcem awersyjnym, bólem lub innym wyodrębnionym czynnikiem uszkadzającym (nocyceptywnym), która wywołuje szereg względnie swoistych reakcji fizjologicznych, służących lepszemu przystosowaniu funkcji ustrojowych do działającego bodźca, a także odpowiedzi behawioralnych umożliwiających uniknięcie zagrożenia (reakcje unikania) lub skrócenie czasu jego działania (reakcja ucieczki). [...] Lęk [jako cecha osobowości] może być [...] elementem trwałych indywidualnych predyspozycji do emocjonalnego reagowania na wszelkie, nawet mało awersyjne, bodźce otoczenia i postrzegania ich jako sygnały zagrożenia. Natomiast lęk jako stan fizjologiczny jest reakcją wywołaną poczuciem zagrożenia oraz niespecyficznym uczuciem pobudzenia i napięcia psychicznego, któremu towarzyszy wzbudzenie aktywności autonomicznego układu nerwowego i szereg charakterystycznych objawów somatycznych, psychicznych i behawioralnych. [...] W przeciwieństwie do strachu lęk jest emocją pozbawioną obiektu, a więc charakteryzującą się brakiem bezpośredniego związku z bólem lub innym aktualnie działającym czynnikiem awersyjnych. Może pojawić się w sytuacji całkowicie bezpiecznej lub w konfrontacji z obiektem będącym jedynie potencjalnie źródłem zagrożenia. [...] Lęk wywołują także mało precyzyjne wspomnienia, przeczucia lub wyobrażenia bliżej niezdefiniowanego niebezpieczeństwa, a także wszelkie zmiany w otoczeniu o następstwach niemożliwych do oszacowania”¹⁶. M. Fajkowska i B. Szymura akcentują również, że: „istotną funkcją lęku jest obniżenie progu percepcji dla jakichkolwiek bodźców sygnalizujących zagrożenie”¹⁷, czyli podtrzymywanie stanu gotowości organizmu do ewentualnej reakcji, w tym do wzbudzenia strachu.

R.E. Franken, za T.L. White’em i R.A. Depue, przytacza zaś następujące rozróżnienie między strachem a lękiem: „Zgodnie z najnowszym ujęciem strach jest systemem emocjonalnym, który reaguje na bodźce, wyuczone i niewyuczone, sygnalizujące karę fizyczną (ból). Lęk natomiast to system emocjonalny wrażliwy na sytuacje związane z niepewnością, porównaniami społecznymi, porażkami oraz negatywną oceną własnej wartości. Funkcją strachu jest więc zwiększenie szans przetrwania fizycznego, natomiast lęk ma nam pomóc przetrwać w środowisku społecznym”¹⁸.

Warto jednak podkreślić, że nie dla wszystkich badaczy to rozróżnienie lęku i strachu jest oczywiste i w ogóle potrzebne. Na takim stanowisku stoi np. F. Reimann, który dla potwierdzenia podaje zamienne używanie tych po-

¹⁵ Tamże, s. 8-9.

¹⁶ T. Werka, J. Zagrodzka, *Strach i lęk w świetle badań neurobiologicznych* (w:) *Lęk. Geneza...*, red. M. Fajkowska, B. Szymura, s. 19-21.

¹⁷ M. Fajkowska, B. Szymura, *Barwy lęku...*, s. 9.

¹⁸ T.L. White, R.A. Depue, *Differential Association of Traits of Fear and Anxiety with Norepinephrine- and Dark-induced Pupil Reactivity*, *Journal of Personality and Social Psychology* 1999, Vol. 77, No. 4, s. 863-877 (za:) R.E. Franken, *Psychologia motywacji*, tłum. M. Przyłipiak, Gdańsk 2005, s. 354.

Paweł Ostaszewski – doktor nauk prawnych, kryminolog; główny specjalista badawczo-techniczny w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości; prowadzi zajęcia dydaktyczne z technik badań w kryminologii w Instytucie Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego; autor publikacji z zakresu przestępczości i wymiaru sprawiedliwości.

■ Książka jest pierwszą w polskiej literaturze monografią poświęconą problematyce lęku przed przestępczością, uwzględniającą najnowsze ustalenia teoretyczne polskiej i zagranicznej literatury, pełny przegląd metod badań tego zagadnienia oraz unikalne wyniki zaawansowanych analiz statystycznych.

■ Celem pracy jest kompleksowa charakterystyka oraz wyjaśnienie zjawiska lęku przed przestępczością, czyli częściowo racjonalnej, a częściowo nieracjonalnej obawy wywołanej przez przekonanie, że jednostka może stać się ofiarą przestępstwa. Autor porusza m.in. takie tematy, jak:

- lęk, strach i poczucie bezpieczeństwa w wybranych koncepcjach psychologicznych i socjologicznych,
- reakcje na przestępstwo i przestępczość,
- metodologia badań kryminologicznych,
- rozmiary i uwarunkowania lęku przed przestępczością w Polsce.

■ Publikacja przeznaczona jest dla szerokiego grona odbiorców: policji, pracowników rządowych, samorządowych i pozarządowych jednostek zajmujących się bezpieczeństwem publicznym, przedstawicieli kadry akademickiej oraz studentów wydziałów prawa, psychologii, socjologii i resocjalizacji, a także dla wszystkich osób zainteresowanych omawianą problematyką.

ISSN 1897-4392
ISBN 978-83-264-3284-2

9 788326 1432842

Cena 99 zł
(w tym 5% VAT)

Zamówienia:

infolinia 801 04 45 45, fax 22 535 80 01
zamowienia.książki@wolterskluwer.pl
www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

